

2019-20

153

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

इंटर लिंक रिसर्च एनालिसिस

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XX, Vol V
Year - 10 (Half Yearly)
(July 2019 To Dec. 2019)

Editorial Office :
'Gyandeeep',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 - 241913
09423346913, 09637935252,
09503814000, 07276301000

Website

www.irasg.com

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com
drkamblebg@rediffmail.com

Publisher :
Jyotichandra Publication,
Latur, Dist. Latur-415331
(M.S.) India

Price: ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble

Research Guide & Head, Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya, Latur, Dist. Latur (M.S.)
Mob. 09423346913, 9503814000

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Aloka Parasher Sen
Professor, Dept. of History & Classics,
University of Alberta, Edmonton,
(CANADA).

Dr. Huen Yen
Dept. of Inter Cultural
International Relation
Central South University,
Changsha City, (CHINA)

Dr. Omshiva V. Ligade
Head, Dept. of History,
Shivajugruti College,
Nalegaon, Dist. Latur. (M.S.)

Dr. G.V. Menkudale
Dept. of Dairy Science,
Mahatma Basवेश्वर College,
Latur, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Laxman Satya
Professor, Dept. of History,
Lokhevan University, Lohevan,
PENSULVIYA (USA)

Bhujang R. Bobade
Director, Manuscript Dept.,
Deccan Archaeological and Cultural
Research Institute,
Malakpet, Hyderabad. (A.P.)

Dr. Sadanand H. Gone
Principal,
Ujwal Gramin Mahavidyalaya,
Ghonsi, Dist. Latur. (M.S.)

Dr. Balaji S. Bhure
Dept. of Hindi,
Shivajugruti College,
Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)

DEPUTY-EDITORS

Dr. S.D. Sindkhedkar
Vice Principal
PSGVP's Mandals College,
Shahada, Dist. Nandurbar (M.S.)

Dr. C.J. Kadam
Head, Dept. of Physics
Maharashtra Mahavidyalaya,
Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)

Veera Prasad
Dept. of Political Science,
S.K. University,
Anantpur, (A.P.)

Johrabhai B. Patel,
Dept. of Hindi,
S.P. Patel College,
Simlariya (Gujrat)

CO-EDITORS

Sandipan K. Gaijke
Dept. of Sociology,
Vasanti College,
Kej, Dist. Beed (M.S.)

Ambuja N. Malkhedkar
Dept. of Hindi
Gulbarga, Dist. Gulbarga,
(Karnataka State)

Dr. Shivaji Vaidya
Dept. of Hindi,
B. Raghunath College,
Parbhani, Dist. Parbhani.(M.S.)

Dr. Shivanand M. Giri
Dept. of Marathi,
B.K. Deshmukh College,
Chakur Dist. Latur.(M.S.)

Asst./Asso./Prof.in...
NSSR's Arts and Sci. College
Chousala, Tq. Dist. Beed

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Customer Relationship Management in Banking Sector Dr. V. R. Gavhale	1
2	Challenges in Indian Agriculture Economics Dr. B.V. Halmandage	7
3	Role of Financial Inclusion for Sustainable Growth in India R. B. Bhandwalkar	22
4	A Study of English Proverb in Language and Literature V. S. Bhutekar	29
5	Oocytes Development In Lamellidens marginalis Due to Nero-endocrine manipulation during Summer Season Dr. P. R. Gaikwad	34
6	मंजुल भगत के उपन्यास तथा कहानियों में नारी जीवन : एक अध्ययन डॉ. तुकाराम वैजनाथ चाटे	42
7	कृषी क्षेत्रातील विविध बदल व समस्या यांचा - एक भौगोलिक अभ्यास डॉ. पी. आर. वाणी	47
8	अस्पृश्यता व जातीयता मिटविण्यासाठी राजर्षी शाहू महाराजांनी काढलेले जाहिरनामे व हुकूमनामे वसंत रंगनाथ डावरे	52
9	आंतरमहाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धेत सहभागी खेळाडूंच्या आक्रमकतेचा अभ्यास डॉ. सीमा एस. सबनीस	56

filed 'Interlink
ished through
ect or thought.
reader should

r important at
ion to the field
g good quality
operation and

h Analysis' to
scholars who

pers written in
language and
Management,
t, Education,

ji Kamble
(Chief Editor)

कृषी क्षेत्रातील विविध बदल व समस्या यांचा - एक भौगोलिक अभ्यास

डॉ. पी. आर. वाणी

भूगोल विभाग,

कला व वाणिज्य महाविद्यालय,

चौसाळा, जि. बीड

7

Research Paper - Geography

सारांश

कृषी क्षेत्रातील विविध बदल व विविध समस्या यांचा अभ्यास केला असता असे लक्षात येते की, आज जगात लाखो प्रकारचे व्यवसाय असून त्यात कार्यरत असणारे करोडो लोक आहेत. त्या सर्वांचा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष पणे कृषी व्यवसायाशी संबंध असल्याचे दिसून येते. अर्धव्यवस्थित प्राथमिक क्षेत्र म्हणून कृषी क्षेत्राचे स्थान महत्वाचे आहे. सदरील शोध निबंधामध्ये कृषी क्षेत्रातील बदल अभ्यासून वास्तविक स्थितीच्या सदरमात प्रायोगिक पध्दतीने प्रयत्न करून विविध निष्कर्ष काढले असून त्याचे विश्लेषण करून कृषी क्षेत्रातील समस्या अभ्यासण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

बीजसंज्ञा :- कृषी विकास, भुमी उपयोग, कृषी क्षेत्रातील बदल, कृषी तंत्रज्ञान, अन्न सुरक्षा व उत्पादन.

प्रस्तावना :-

हरित क्रांतीच्या नंतर कृषी क्षेत्रात उत्पादनवाढीच्या दृष्टीकोनातून उल्लेखनीय बदल झालेला आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून नियोजनबद्ध शेतीविकाससाठी पीक रचनेतील बदल व कृषी क्षेत्रातील संशोधन व विकास तसेच अत्याधुनिक यंत्रांचा वापरावरही भर दिलेला आहे. याबरोबरच दर्जेदार रासायनिक खते, बी-बीयाणे, विविध कीटकनाशक औषधे यांचा वापर करून पिकावरील रोगावर प्रभावी उपाययोजना केले गेल्या आहेत. तसेच माती परीक्षणाचे तंत्र अवलंबून वेगवेगळ्या प्रकारची जमीन वेगवेगळ्या पीकाखाली आणलेली आहे यामुळे कृषी उत्पादनात वाढ झालेली दिसून येते. कृषी उत्पादनात रासायनिक खताची भूमीका फार महत्वाची ठरलेली आहे. रासायनिक खताचा वापर हा शेती साठी टॉनिक समजून उपयोग केला जात आहे. यामुळे वर्षानुवर्षे शेतीतील अनेक घटक आपोआप कमी होतांना दिसतात. या कारणास्तव जमीनीची उत्पादकता कमी होत असून जमीनीची झीज भरून काढण्यासाठी आवश्यकतेनुसार कॅल्शियम फॉस्फरस,

Asst./Asso./Prof.in...
NGSR's Arts and Sci College
Chousala, Tq. Dist Beed.

नाइट्रोजन व इतर घटकांचा खताच्या माध्यमातून जमीनीला पुरवठा करण्यात येतो.

संशोधनाचे अभ्यास क्षेत्र :-

प्रस्तुत संशोधन शोध निबंध हा पारंपारिक पध्दतीने कृषी क्षेत्रावर होत असलेला बदल व सध्या स्थितीत भारतीय कृषी क्षेत्रावर प्रकाश टाकणारा आहे. म्हणून या अभ्यास क्षेत्रामध्ये भारतीय संपूर्ण प्रदेशाचा समावेश केलेला आहे. पारंपारिक पध्दतीने असणारी कृषी पध्दती व आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या द्वारे तसेच जैविक तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून होत असलेली कृषी या सर्वांचा समावेश या शोधनिबंधात करण्यात आलेला आहे.

संशोधनाचे ध्येय व उद्दिष्टे :-

1. नैसर्गिक साधन सामुग्रीचे रक्षण करणे व पीकावर पडणारे रोग, किड, किटक यांच्यावर नियंत्रण ठेऊन कृषी उत्पादन वाढविण्यासाठी तण नाशकाचा व रासायनिक खताचा वापर काढून गुणवत्ता पूर्ण उत्पादनाची निर्मिती करणे.
2. वाढत्या नैसर्गिक आपत्तीला तोंड देण्यासाठी चिरंतन शेती हा पर्याय आहे. या करिता मृदा, पाणी व पर्यावरणावर कसलाही विपरीत परिणाम होऊ न देता पिकाचे उत्पादन घेणे होय.
3. सेद्रीय शेतीचा अवलंब करणे, पर्यावरणाच्या दृष्टीने अनुकूल पिकांचे उत्पादन घेणे, शेतीयोग्य जमीनाचा इतर कारणासाठी वापर टाळणे व हवामानातील बदलावर उपचारात्मक बाबीचा अवलंब करणे.

संशोधन पध्दती :-

सदरील शोधनिबंधाकरिता माहितीस्त्रोत व संशोधन पध्दतीच्या आधारे प्रशासकीय कार्यालयातून प्रकाशित होणारी माहिती एकत्रित केली आहे. या मध्ये विविध वर्तमानपत्रे, इटरनेट वरील लेख, तसेच यापूर्वी प्रकाशित केलेले संशोधन पेपर, व इतर कृषी विषयक साहित्य आणि शासकीय योजना मासिके याबरोबरच संदर्भ साहित्य व लेखकांची अभ्यासक्रमाची पुस्तके याच्या माध्यमातून माहिती एकत्रित करून संशोधन साहित्याचा अभ्यास मांडणी केलेली आहे.

संशोधनाची व्याप्ती :-

सदरील संशोधनाची व्याप्ती पाहता प्रस्तुत संशोधन हे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील कृषी क्षेत्रातील महत्त्व, पीक रचना, कृषी उत्पादकता, कृषी क्षेत्रातील तांत्रिक बदल व विकास तसेच भारतातील कृषी किंमत घोरण व अन्न सुरक्षा आणि आधुनिक कृषीतील होत असलेला बदल या विषयी आहे.

संशोधनाचा हेतू :-

देशात कोरडवाहू शेतीवरच कृषीचे अर्थकारण अवलंबून आहे म्हणून कोरडवाहू शेतीला विकसित करणाचे असेल तर उपलब्ध पाणी आडवून, साठवून व ते वापरात आणून पिकांच्या

पारंपारिक पध्दती बदलून अधिक सधन पीकाची लागवड करावी लागेल. आजच्या परिस्थिती जागतिक हवामान हे नेहमी बदलत असल्यामुळे शेती व्यवसाय परवडत नाही. तसेच शेतक-याला अधिक उत्पादन घेणे म्हणजे अमर्यादपणे किटकनाशकाचा, रासायनिक खताचा वापर करणे या विषयी मुळ ज्ञान मिळणे व सेद्रीय शेतीला प्रोत्साहन देणे होय.

संशोधनाची गृहीतके:-

1. आर्थिक विकासात कृषी ची भूमिका जाणून घेवून भूमि उपयोग ,पीक रचनेची माहिती करून घेणे त्याचबरोबर कृषी क्षेत्रातील झालेला बदल अभ्यासने व तपासणे.
2. जागतिकीकरणाचा कृषी क्षेत्रावर झालेला परिणाम अभ्यासून कृषी खर्च व मूल्य शेतीचे आकारमान उत्पादकता आणि शेतीकडे ओढ असणा-या वाटचालीचा मागोवा घेणे.

विषय मांडणी :-

आर्थिक विकासात कृषी क्षेत्राची उपयोगिता ही उपजीविकेचे साधन व भांडवल पुरवठा या दृष्टीने अभ्यासल्या जाते. अन्नधान्य पुरवठा मानवी शरीराच्या सदृढतेसाठी आवश्यक असून या साठी लागणाऱ्या घटकांची पूर्तता कृषी तूनच होते. भारतासारख्या कृषी प्रधान देशात बहुसंख्य लोक कृषी क्षेत्राशी निगडित असून भारतीय अर्थव्यवस्थेत राष्ट्रीय उत्पादनात कृषीचा महत्वाचा सहभाग आहे. नैसर्गिक संसाधनाचा उपयोग करून वाहतूक साधनाचा विकास करणे, आर्थिक, सामाजिक, व सांस्कृतिक आणि आर्थिक संकल्पीय सुबत्ता निर्माण करणे या बरोबरच कृषी क्षेत्रातील परस्पर संबंध स्थापित करणे गरजेचे आहे.

भारतातील ६५ टक्के लोकसंख्या ही ग्रामीण भागात वास्तव्य करत असून त्यातील बहुसंख्य लोकांचा व्यवसाय कृषी हा आहे.या सर्वांचा विचार करता कृषी उत्पादन हे शेतक-याच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचे आहे. शेतकरी जेवढे बि बीयाणे उत्पादन घेण्याच्या दृष्टीने लागवड करतो व खर्च करून तेवढ्याच तुलनेने उत्पन्न मिळविण्याचा प्रयत्न करतो. या करिता शेतकरी आधुनिक तंत्रज्ञान, आतिरिक्त रासायनिक खताचा वापर व विषारी किटकनाशकाचा वापर करतो. इतके करूनही एकत्रित खर्चाचा विचार करता शेती परवडत नाही. बहुतांश शेती ही पर्जन्यावर आधारित पिकांची असून शेती उत्पादनात घट होते. वारंवार पडणा-या दुष्काळामुळे व वातावरणाच्या बदलामुळे जमीनीचा पोत, हवामानाची अनुकूलता, प्रतिकूलता, या बरोबरच अनियमित पर्जन्य यासारख्या नैसर्गिक घटकांचा कृषी उत्पादनावर परिणाम झालेला दिसून येतो.

हरितक्रांतीच्या विकासानंतर कृषी क्षेत्रामध्ये महत्वाचा बदल घडवून आला. यामुळे १९७० पासून ते आजपर्यंत कृषी क्षेत्रात अनेक बदल झाले परंतु आधुनिक तंत्रज्ञानाने पारंपारिक कृषी पध्दतीला दूर करून नवीन तंत्रज्ञानाच्या आधारे कृषी उत्पादकता वाढविण्यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. अशावेळी आधुनिक तंत्रज्ञानाची मदत घेऊन कमी परिश्रमात , कमी खर्चात कृषी ची कामे

Asst./Asso./Prof.in...
NSSR's Arts and Sci. College
Chousala, Tq. Dist. Beed.

केली जातात. यामुळे कृषी क्षेत्राकडे प्रमुख उपजीविकेचे साधन म्हणून पाहिले जाते. कृषी क्षेत्रातील वाढत्या खर्चांमुळे शेतकरी हे नगदी पीकावर अधिक लक्ष केंद्रीत करताना उत्पन्नाच्या हवास्या पोटी अमर्यादपणे किटकनाशकांचा, तणनाशकांचा तसेच रासायनिक खताचा अतिरिक्त वापर करत असल्याने जमीनीची मोठ्या प्रमाणात नुकसान होत आहे. या अनुषंगाने अतिशय महत्वाचे म्हणजे अन्नधान्य उत्पादनासाठी शेतीचा गैरवापर करत असल्याने सार्वजनिक आरोग्य आणि लोकहित धोक्यात आलेले आहे. जमीनीतील कार्बनचे प्रमाणावर उत्पदनासाठी आवश्यक असणारे नैसर्गिक स्रोत घटत चाललेले आहेत. यावरून असे लक्षात येते की, जातीतील सेद्रीय पदार्थांच्या प्रमाणावरच मातीचे भौतिक, रासायनिक आणि जैविक गुणधर्म अवलंबून असतात. या सर्व गुणधर्मावरच जमीनीचे आरोग्य, तीची सुपीकता आणि शाश्वता अवलंबून असते.

निसर्गातील महत्वाचा घटक म्हणजे वनस्पतीतील किटक होय. यावर नायट्रोजन डायऑक्साईड वायु चा परिणाम होऊन नायट्रोजन डाय ऑक्साईडचा किटकांच्या जीवांवर हानिकारक परिणाम होतो. नायट्रोजन डाय ऑक्साईडचा अधिक प्रमाणात परिणाम वनस्पतीवर व मानवाच्या आरोग्यावरही होतो. निसर्गातील वनस्पतीतील किटक हा महत्वाचा घटक आहे. यातून योग्य तो मार्ग काढण्यासाठी सेद्रीय शेतीचा पर्याय आपल्या समोर उभा आहे. शेतीच्या विकासाबरोबर शेतीची सुपीकता हे ही तेवढेच महत्त्वाचे आहे. म्हणून येथे एक बाब लक्षात घेतली पाहिजे की, मानवी जीवनात सुखी कुटुंब असो की, सुखी प्राणी असो की शेती या सर्वांमध्ये योग्य समतोल साधून येत्या काळात कृषी संस्कृतीचा आणि मानवी जीवनाचा विकास साधता येईल. हे विसरून चालनार नाही.

निष्कर्ष :-

कृषी क्षेत्रातील विविध बदल विविध समस्या यांचा भौगोलिक दृष्ट अभ्यास केला असता असे लक्षात येते की वारंवार पडणारी दुष्काळ व अतिरिक्तपणे केलेला रासायनिक खताचा, किटकनाशकांचा वापर यामुळे जमिनीतील सेद्रीय पदार्थांचे प्रमाण कमी होत आहे. या प्रदुषणामुळे वनस्पती वरिल किटक हे नायट्रोजन डाय ऑक्साईड या हानिकारक वायुच्या संपर्कात येतात. त्यामुळे किटकांची वाढ कमी होते. त्यांचा मानवी आरोग्यावर परिणाम होतो. भारतातील वाढत जाणारी लोकसंख्या व त्यांना आवश्यक असणारे अन्नधान्य, वस्त्र, राहण्याचे ठिकान यांचा कृषी क्षेत्राशी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष पणे संबंध दिसून येतो.

भारतीय अर्थव्यवस्थेत प्राथमिक क्षेत्र म्हणून कृषीचे महत्वाचे स्थान आहे. या संदर्भात कृषी क्षेत्रातील समस्यांचा ही शोधनिबंधामध्ये अंतर्भाव केलेला आहे. मानवाच्या विविध गरजा, धारणा पध्ती व नियम अभ्यासले आहेत. या वरून हे स्पष्ट होते की, जितका जास्त वेगाने कृषीचा विकास, विस्तार व पिकातील उत्पादनाचा बदल वाढत जाईल तेवढ्याच प्रमाणात आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून शेतीवर सादण्यात आलेला बदल मानवी आरोग्यास धोकादायक ठरण्याची शक्यता

आहे. म्हणून आपण तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून कृषी करत असताना अतिरिक्त किटकनाशकांचा, तणनाशकांचा, रासायनिक खतांचा या बरोबरच प्रदूषण करणा-या इंधनाचा वापर टाळून सेद्विय पध्दतीने कृषी उत्पादन घेऊन कृषी प्रक्रिया उद्योग उभारणे गरजेचे आहे.

संदर्भ सूची :-

१. कृषी भूगोल- डॉ. सुरेश फुले
२. महाराष्ट्राचा भूगोल - डॉ. सज्जद ताठे
३. पर्यावरणाची ओळख - श्रीपाद देशमुख
४. जैविक भूगोल - डॉ. विठ्ठल घारपुरे
५. शिवराज्य मासिक - महाराष्ट्र शासन
६. भारतातील जल व्यवस्थापन व शेती व्यवसायाचा सहसंबंध आणि आर्थिक व सामाजिक विकास - एक भौगोलिक अभ्यास - डॉ. देवकर बी.एस.
७. जिल्हा आर्थिक व सामाजिक समालोचन जालना.
८. मृदा भूगोल - डॉ. विठ्ठल घारपुरे
९. कृषी विभाग महाराष्ट्र शासन
१०. WWW. SAKALAGROVAN.COM
११. http://farmer.gov.in